

מחיקת השם בקינדל

פתיחה

ברוך ה' אנו זוכים לראות בהתפתחות העולם ויחד עם הברכות הרבות שאנו מתברכים בהם צעות ועולות שאלות חדשות ומעניינות. חלק מהשאלות מצריכות מהפוסקים לעיין במקורות לכל עומק ורוחב הש"ס על מנת לדון במקרה החדש שעלה וחלק מהשאלות דורשות דיון מחודש במקורות תוך הבחנה והתייחסות במקרה המיוחד שעולה על שולחנם. במאמר זה איני בא לפסוק הלכה, בשאלות חדשות אני סבור שראוי שיתנהל דיון רחב בנושא ושמנהיגי הציבור יכריעו את ההלכה, אף על פי כן ברצוני לנסות לפרוס את הסוגיה כפי הבנתי אותה, בתקווה שאזכה שמתוך דבריי יתפתח דיון ותצא תורה לישראל.

א. הסבר קצר על מערכת הקינדל

הקינדל היא מערכת לקריאת ספרים אלקטרונית, מערכת זו שונה מהצג הרגיל של המחשב בכך שבניגוד לצג המחשב המצריך זרם חשמלי תמידי¹ והתצוגה נעלמת ומופיעה מחדש כמה פעמים בשנייה (בשל העובדה שמדובר על ריצוד מהיר מאוד מתקבלת תמונה שנראית יציבה) המערכת של הקינדל קיימת בפועל ללא ריצוד ומצריכה חשמל רק על מנת ליצור שינויים בתמונה. מערכת הקינדל בדומה לספרים אלקטרוניים רבים מבוססת על תצוגה אלקטרופורטית. תצוגה אלקטרופורטית (E-Paper) פועלת באמצעות מנגנון המבוסס על חלקיקים זעירים הכלואים בתוך קפסולות מיקרוסקופיות, המלאות בנוזל שקוף. כל קפסולה כזו מכילה בדרך כלל שני סוגי חלקיקים:

(א) חלקיקים לבנים טעונים שלילית.

(ב) חלקיקים שחורים טעונים חיובית.

כאשר מופעל שדה חשמלי על הקפסולה - בעזרת אלקטרודות שנמצאות מאחוריה - אחד מסוגי החלקיקים נמשך כלפי מעלה (אל פני התצוגה), והשני נמשך כלפי מטה (הרחק מהעין). כך, לפי סוג המטען שמופעל בכל נקודה, ניתן לשלוט איזה צבע יוצג: לבן, שחור או אפור (כאשר החלקיקים מתערבבים חלקית). מאפיינים מרכזיים של הטכנולוגיה:

(א) התצוגה אינה מאירה את עצמה, אלא מחזירה אור כמו דף נייר, מה שמאפשר קריאה נוחה גם באור שמש ישיר.

1. ישנם סוגים רבים של צגים והטכנולוגיה כל הזמן מתפתחת אך הגורם הקיים עדיין בכלם שישנו צורך מתמיד בחשמל על מנת לקיימם, ואם ייפסק החשמל הם ייעלמו מיד.

ב) צריכת החשמל מתרחשת רק בעת שינוי התמונה או הטקסט, ולא בזמן תצוגה קבועה.
ג) התצוגה שומרת את התוכן גם ללא מקור חשמל, עד שמופעלת פקודה חדשה לשינוי התמונה.

בשל יתרונות אלו, תצוגות אלקטרופורטיות נפוצות בעיקר בקוראי ספרים אלקטרוניים, אך גם בשילוט דיגיטלי, תגי מדף חכמים וביישומים נוספים הדורשים תצוגה חסכונית וברורה.² מבחינה הלכתית טכנולוגיה זו מעלה שאלה בדבר היחס למחיקת שם ה'. שאלה זו נידונה במקומות רבים ביחס למחיקת שם ה' המופיע במחשב אך החידוש הגדול כאן הוא שבניגוד למחשב בו הכתב מופיע ונעלם פעמים רבות, דבר שהופיע כשיקול להקל אצל פוסקים רבים, בקינדל הכתב הרבה יותר קיים ואם לא יגעו במסך, הכתב יכול להתקיים אף שנים רבות.

ב. איסור מחיקת השם

לאחר הקדמה זו נפתח במקור לאיסור מחיקת שם ה' ומתוך כך נתקדם למקרים מיוחדים סביב מחיקת השם ונגסה להגיע למסקנה לגבי השימוש בקינדל. איסור מחיקת השם נלמד מהסמיכות בין הפסוקים, כך כותב הרמב"ם³ על פי הספרי⁴ וכן פסק ה'שלחן ערוך' (יו"ד סי' רעו סעי' ט). וזו לשונו:

כל המאבד שם מן השמות הקדושים הטהורים שנקרא בהם הקדוש ברוך הוא לוקה מן התורה, שהרי הוא אומר בעבודת כוכבים ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלקיכם.

בפשטות נראה שאיסור מחיקת ה' בתורה הוא אנטייתזה למצווה לאבד ולהשחית כל זכר מעבודה זרה, זוהי נקודה חשובה שנעמוד עליה בהמשך משום שלענ"ד היא מלמדת על האופי של האיסור, שהרי אם המצווה היא דווקא הריסה של השחתה של עבודה זרה ניתן להבין שהאיסור במחיקת השם (או לפחות עיקר האיסור) הוא דווקא בדרך של השחתה. הלאו של מחיקת השם מופיע בפשטות כאשר מוחקים בצורה ישירה שם שנכתב בקדושה, הגמרא והפוסקים דנים במקרים בהם השם נכתב שלא בקדושה או שהמחיקה נעשית ב'גרמא'. בפשטות, האיסור הוא דווקא בפסוקים בהם מופיע אחד השמות שאינם נמחקים, אמנם הראב"ד⁵ סובר שאיסור מחיקת השם קיים אף כאשר כותב פסוק שלם אף שלא מופיע בו אחד השמות שאינם נמחקים, אך ה'בית יוסף' כותב שאין הלכה כראב"ד.⁶

2. להרחבה ראה אתר 'ויקיפדיה', ערך 'תצוגה אלקטרופורטית'. וכן האתר (באנגלית) 'eink'.

3. רמב"ם, הל' יסודי התורה פ"ו הל' ב-ג.

4. ספרי, דברים פרשת ראה פסקה סא.

5. מובא בב"י, יו"ד סי' רעו.

6. יש לציין שהרב יעקב אריאל, 'מיחזורם של עלוני בתי כנסת', תחומין, כרך ל, כותב שלכתחילה יש לדאוג שלא יהיו בעלוני שבת פסוקים שלמים.

ג. שם שנכתב שלא בקדושה

הגמרא אינה עוסקת במפורש בשם שנכתב שלא בקדושה אך בכל זאת ניתן ללמוד על כך מתוך הסוגיות. בירושלמי⁷ רב ושמואל חולקים לגבי המשמעות של המילה 'הללויה', האם היא מילה אחת הנחלקת לשתיים, רישא שבח ('הללו') וסיפא שם שאינו נמחק ('-') או שמא המילה כולה היא שבח ואינה כוללת שם שאינו נמחק. הגמרא מביאה את עדותו של רב שרבי חייא היה מוכן למחוק את כל 'הללויה' שבספרי תהילים שכתב רבי מאיר משום שרבי מאיר כתב אותם שלא לשמם, כי היה סבור שהמילה אינה נחלקת ולכן אינה קודש בעוד רבי חייא סבר שהמילה נחלקת ואמורה להיכתב בקדושה. יוצא אם כן לענייננו שלדעת רב ורבי חייא מותר למחוק שם שנכתב שלא בקדושה.

כך ניתן ללמוד גם מהברייתא (שבת קד ע"ב גיטין כ ע"א):

דתניא: הרי שהיה צריך לכתוב את השם, ונתכוין לכתוב יהודה וטעה ולא הטיל בו דלת, מעביר עליו קולמוס ומקדשו, דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים: אין השם מן המובחר.

בברייתא ישנה מחלוקת בדבר התועלת במעבר נוסף על האותיות על מנת לקדשן אך מוסכם הן על רבי יהודה והן על חכמים שאין בכך בעיה של מחיקת השם הראשון על ידי כתיבה מעליה. וכך גם כותב הסמ"ק (מצווה קס): 'שלא למחוק אחד משמות של הקדוש ברוך הוא... ומיירי שנכתב מדעת אבל שלא מדעת לא'. וכן כתב ה'יראים' (סי' שסו, דפוס ישן - סי' ט): 'אם כתב [אותיות של שם] ולא נתכוין לקדשן בכתיבתן אין בהם קדושה'⁸. וכך כותבים ה'בית יוסף'⁹ וה'חות יאיר'¹⁰ ובדורות האחרונים הגר"ש קלוגר¹¹ והרב אשר וייס¹² אך הש"ך¹³ כתב שכאשר נכתב שלא לשמה מותר למחוק דווקא לצורך תיקון. הרב עובדיה יוסף¹⁴ ביאר שהסיבה להגבלה של הש"ך היא משום 'מחזי כמנומר', כלומר הספר תורה 'מנומר' מרוב מחיקות ופסול משום פגיעה בהדר ובמצווה של 'זה אלי ואנוהו', אך ה'מנחת חינוך'¹⁵ הבין שאף אם נכתב שלא לשמה עדיין יש בכך איסור דרבנן ולכן מותר דווקא לצורך תיקון. המקרה הנדון במאמר יהיה נפקא מינה בין השיטות, שכן אין בקינדל בעיה של 'מחזי כמנומר' כיוון שהספר לא מתמלא בסימני מחיקה ואם כן ייתכן שנתיר אף ללא צורך מיוחד לפי הרב עובדיה יוסף. לעומת זאת, ישנם פוסקים שהבינו שמה

7. ירושלמי, מגילה פ"א ה"ט.

8. נראה שרוב הפוסקים הבינו שהיראים סבור שניתן למחוק, אך הברכי יוסף, יו"ד סי' רעו ס"ק כד, הבין שאינו קדוש לעניין ספר תורה אך עדיין אסור למחוקו.

9. ב"י, יו"ד סי' רעו.

10. שו"ת חות יאיר, סי' טז.

11. שו"ת שנות חיים, סת"ם סי' ה.

12. שו"ת מנחת אשר מנחת אשר, ח"ב סי' נה.

13. ש"ך, יו"ד סי' רעו ס"ק יב.

14. יביע אומר, יו"ד ח"ד סי' כא. ולענ"ד אף הגר"ש קלוגר, שנות חיים שם, הבין כך בש"ך כיוון שהתיר בפשטות בלא הגבלה של צורך מיוחד.

15. מנחת חינוך, מצווה תלז.

שלא נקדש השם היינו דווקא לעניין קדושת ספר תורה, אך איסור מחיקת השם קיים ואף לוקים עליו. וכך כותבים ה'פרי חדש',¹⁶ ה'ברכי יוסף'¹⁷ ורעק"א.¹⁸ מקור משמעותי לשיטה זו מביאים הפוסקים מדברי הרמב"ם (הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו). וזו לשונו:

כלי שהיה שם כתוב עליו קוצץ את מקום השם וגונזו, ואפילו היה השם חקוק בכלי מתכות או בכלי זכוכית והתיך הכלי הרי זה לוקה אלא חותך את מקומו וגונזו. הרמב"ם אינו מציין אם השם נכתב על הכלים הללו בכוונה לקדשם ולכן יש לגנוזם או שאף על פי שלא נכתב על מנת לקדשם אסור למחקם. ה'ברכי יוסף' וכך נראה מה'פרי חדש', הבין שמדובר אף כאשר לא התכוון לקדש את הכתב ואף על פי כן אנו לומדים שאסור למחקו. אך הרב עובדיה יוסף הביא שיטנה מחלוקת כיצד לפרש את הרמב"ם אם כאשר התכוון לקדש את השם או לא. ה'כסף משנה' מפנה לגמרא בערכין,¹⁹ ואף שם לא ברור שהתכוון שלא לקדש את הכלי. לסיכום, ישנו דיון האם מותר למחוק שם שנכתב שלא לשמה, פוסקים רבים התיירו זאת לגמרי, יש שחששו לש"ך, והתיירו רק במקום צורך²⁰ ויש שאסרו את הדבר לגמרי.²¹

ד. מהי כתיבה שלא לשמה?

שאלה נוספת שיש לתת עליה את הדעת היא מהי ההגדרה של כתיבה שלא לשמה, האם יש צורך בכוונה מודעת לא לקדש את הכתב או שמא מספיק שלא התכוון לקדשו. אם נדייק בדברי ה'יראים' נראה שלא נתכוון לקדשו חשיב כתיבה שלא לשמה, וכך נראה שהבין הגר"ש קלוגר,²² שכתב שקטן שכתב את שם ה' על גבי כלי לא קידשו משום שלקטן אין מחשבה, ומשמע שאין צורך בכוונה שלילית וכך נראה גם בתשובת הרב אשר וייס.²³ אך ה'שערי אפרים',²⁴ הסתפק בדבר ולדינא נטה להחמיר. ה'חשוקי חמד'²⁵ כתב שאם יודע שזה שם ה' יש צורך בכוונה שלילית בעוד אם אינו יודע זאת אין צורך בכוונה מיוחדת. ואף ה'ברכי יוסף' כתב שכל דבריו בדבר האיסור למחוק שם שנכתב שלא לשמה הוא דווקא כשהתכוון לכתוב את השם אך לא לקדשו, אך כאשר לא התכוון כלל לכתוב את השם אין בכך איסור, וזאת על פי הסוגיה בגיטין הנ"ל על המתכוון לכתוב

16. פרי חדש, הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו.

17. ברכי יוסף, יו"ד סי' רעו ס"ק כד.

18. שו"ת רעק"א, מהדורה תניינא סי' טו.

19. ערכין ו ע"א.

20. וכך כתבו הרב שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות ג, יו"ד סי' שכו; שו"ת שבט הלוי ז, סי' ד; שו"ת בית שלמה, יו"ד ח"ב סי' קסב וסי' קעה; שו"ת עין יצחק, או"ח סי' ה. בשו"ת מראה הבזק, ח"ט סי' יב עמ' 46, 'שימוש בקינדל בשבת', דנו בשאלה זו והתיירו משום שנכתב שלא לשמה בצרוף שיקולים נוספים שיובאו בהמשך.

21. הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר, יו"ד ח"ד סי' כא, מביא את הפוסקים האוסרים וכותב שיש להחמיר לכתחילה אך ניתן להקל בצירוף ספק אחר.

22. שו"ת שנות חיים, סת"ם סי' ה.

23. שו"ת מנחת אשר, ח"ב סי' נה.

24. שערי אפרים, על הרמב"ם, הל' יסודי התורה פ"ו.

25. חשוקי חמד, על הרמב"ם, הל' יסודי התורה פ"ו.

יהודה וכתב שם הויה שנראה שאין חולק בסוגיה על כך שאין בעיה למוחקו. הנצי"ב²⁶ דן לגבי קרעקטין (דפי טיוטה של בתי דפוס שהיו מדפיסים לפני הדפסת הספרים ולאחר מכן אין בהם שימוש ונזרקים) וכתב שם שכאשר אינו מתכוון לקיים את הכתב אין איסור כלל במחיקתו. נקודה זאת משמעותית בענייננו בו כל הזמן מקטינים ומגדילים את הכתב ומעבירים עמוד וכל עצם הקיום של הכתב הינו על מנת למוחקו לאחר קריאתו.²⁷ אם כן ראינו דיון בפוסקים האם שם שנכתב שלא בקדושה ניתן למחקו. וכתב על כך הרב עובדיה יוסף²⁸ שיש להחמיר לכתחילה, אך ניתן להקל בצרוף שיקולים נוספים.²⁹

ה. מחיקת השם ב'גרמא'

גם כאשר השם נכתב על מנת לקדשו יש מחלוקת האם מותר למחקו בדרך של 'גרמא'. על פי מה שנאמר לעיל, שאיסור מחיקת השם נלמד מהחובה להשחית עבודה זרה מהארץ יש מקום לדון שכאשר הדבר נעשה ב'גרמא' יהיה יותר מקום להתיר. כך נאמר בסוגיה הדנה בזה (שבת קכ ע"ב, יומא ח ע"א):

הרי שהיה שם כתוב לו על בשרו - הרי זה לא ירחוץ ולא יסוך ולא יעמוד במקום הטינופת. נזדמנה לו טבילה של מצוה - כורך עליה גמי ויורד וטובל. רבי יוסי אומר: לעולם יורד וטובל כדרכו, ובלבד שלא ישפוף! - שאני התם דאמר קרא ואבדתם את שמם מן המקום ההוא לא תעשון כן לה' אלקיכם, עשייה הוא דאסור, גרמא - שרי.

מסוגיה זו נראה שאין איסור במחיקת השם ב'גרמא' וכך הבינו בפשטות פוסקים רבים וביניהם ה'חתם סופר'³⁰ שבט הלוי³¹ והרב משה פיינשטיין.³² ברם, בנו של ה'נודע ביהודה'³³ הבין ששאלת מחיקת השם תלויה במחלוקת רש"י ותוס' מדוע אסור לאדם זה לרחוץ, לשיטת התוס' הסיבה היא משום שאסור לעמוד לפני ה' ערום בעוד רש"י סבור שזה משום מחיקת השם והלכה כרש"י המחמיר.³⁴ אך מסייג בנו של ה'נודע ביהודה' שלצורך מצווה מותר למחוק את השם ב'גרמא', ומודה שיש מקום להקשות עליו משום שהפוסקים לא הזכירו מחלוקת מעין זו, אך הוא מתרץ שניתן לומר שהם סמכו על כך שהדבר יילמד מהחיוב לגנוז ספר תורה שבלה בכלי חרס. כן כותב גם ה'חזון איש'³⁵

26. שו"ת משיב דבר ב, סי' פ.

27. ועיין בציץ אליעזר ג, סי' א ובשו"ת כנסת יחזקאל, סי' לז, שמקילים עוד בדפי טיוטה אלו.

28. שו"ת יביע אומר, ח"ד יו"ד סי' כ.

29. יש לציין ששינוי דיון נוסף לגבי מחיקה לצורך תיקון אף כאשר השם קדוש. ראה רדב"ז א, סי' עז וש"ך, יו"ד סי' רעו ס"ק יב, אך כיוון שאין בדבר נפקא מינה לענייננו לא הבאתי את הדברים.

30. שו"ת חתם סופר, ח"ב יו"ד סי' רסו.

31. שו"ת שבט הלוי, ח"א סי' מד ד"ה הנערה.

32. שו"ת אגרות משה, או"ח ח"ד סי' ח ד"ה והא דהקשה.

33. שו"ת נודע ביהודה מהדורה תניינא אורח חיים סימן יז.

34. ואף שעפר אני לרגליו אעיר שההבנה ברש"י מפתיעה שהרי רש"י בד"ה כורך עליו גמי כותב שהמטרה של הגמי היא להגן על השם מחוזק שטף המים ואם כן משמע שהבעיה ברחיצה ללא גמי היא שהמחיקה לא תהיה ב'גרמא' ונפלה הוכחתו מרש"י האוסר רחיצה סתם משום מחיקת השם. וכך כותב החשק שלמה בהערותיו לנודע ביהודה (ללא ההוכחה שהבאתי).

35. חזו"א, יו"ד סי' קסד ס"ק ב. וכן בחשק שלמה, שבת קכ ע"ב, המתיר 'גרמא' רק במקום מצווה.

שהאיסור הוא דווקא כאשר האדם מביא את הכיליון על השם, אך אם הכיליון בא מעליו אין בכך בעיה של השחתה, אך עדיין יש בכך חוסר כבוד כלפי ה' ואסור מהתורה, אלא אם כן יש בכך צורך וכבוד לה', כגון לצורך מצווה.³⁶ בניגוד לפוסקים הנ"ל, הרב גרודזינסקי³⁷ לומד מדברי ה'מגן אברהם'³⁸ שמחיקת השם גם ב'גרמא' אסורה מהתורה וכך כותב הרשב"א³⁹ שההיתר הוא דווקא כאשר לא ודאי שהכתב יימחק. וכותב 'ערוך השלחן'⁴⁰ שכל ההיתר במחיקת השם ע"י 'גרמא' הוא דווקא בטבילה אך בשאר עניינים 'גרמא' אסורה לגמרי. גם לדעות המתירות מחיקת השם ב'גרמא' יש לדון בהגדרת ה'גרמא' המותרת. ישנם פוסקים שהתירו לגמרי מחיקת השם ב'גרמא' ללא סיוג מיוחד וכך פירש ה'כסף משנה' את דעת הרמב"ם,⁴¹ וב'שבט הלוי'⁴² מביא שאלה דומה למקרה בגמרא בו נערה כתבה שם על ידה, ופסק שאין איסור מחיקה ב'גרמא', אך מציין ל'בית אפרים'⁴³ שמחמיר לכתחילה כשאפשר בדרך אחרת. וכך מתיר בפשטות הרב אשר וייס,⁴⁴ ומוסיף ומסביר שהיתר זה נובע ממקור האיסור של מחיקת ה', כפי שראינו מחיקת ה' נלמדת מהמצווה להשחית את העבודה זרה ואם כן שאף באיסור מחיקת ה' מדובר על מעשה של השחתה דווקא.⁴⁵ התשב"ץ⁴⁶ כתב שההיתר בגמרא למחוק את השם ב'גרמא' אינו היתר גורף אלא דווקא במצב הדומה למקרה בגמרא, בגמרא מדובר על שם שכתוב על גופו של אדם, במצב כזה חמימות הגוף עתידה למחוק את השם בלאו הכי והטבילה ממחרת את המחיקה. דבר שבפני עצמו היה אמור להיות אסור לולא העובדה שהפעולה נעשתה ב'גרמא'. אם כן, אומר התשב"ץ ההיתר למחוק את השם בגמרא הינו אך ורק במצב בו השם עתיד להימחק ועדיין ישנו איסור כאשר הוא לא יימחק בפני עצמו. בדברי התשב"ץ אין התייחסות לחומרת איסור מחיקת השם ב'גרמא' כאשר השם אינו עתיד להימחק אך הרב חיים גרודזינסקי⁴⁷ הבין שהאיסור לדעת התשב"ץ הינו רק מדרבנן. הרב חיים גרודזינסקי דן לגבי דפי הטיוטה שבבתי הדפוס (שנקראו אז 'קארעקטן'), על מנת להדפיס ספרים ועלוניים. אי אפשר להמנע מהדפסת דפים אלו אך לאחר הדפסת הספר אין מה לעשות עם הדפים הללו, והרב גרודזינסקי נשאל האם חייבים לגונזם ככתבי קודש (דבר שיגרום לטרחה מרובה). הרב גרודזינסקי התיר לאבד דפים אלו על ידי 'גרמא' משום שספרים אלו אינם ניתנים לקריאה.⁴⁸ אם כן אנו רואים שלדעתו ההיתר של

36. וכותב החזו"א שזה נתון לחכמים לחשב מתי יהיה צורך שמצדיק מחיקת השם ומתי לא.

37. שו"ת אחיעזר, יו"ד ח"ב סי' מח.

38. מג"א, או"ח סי' קנד ס"ק ט.

39. רשב"א, שבת קכ ע"ב.

40. ערוה"ש, יו"ד סי' רעו סעי' לו.

41. כסף משנה, על הרמב"ם, הל' יסודי התורה פ"ו ה"ו.

42. שו"ת שבט הלוי, או"ח סי' מד.

43. שו"ת בית אפרים, יו"ד סב ס"א.

44. שו"ת מנחת אשר ב, סי' נה, ומביאו גם הרב שכטר, קובץ בית יצחק, חלק מד עמ' 455.

45. וכך נראה גם מהמנחת חינוך, מצווה תלז, שעיקר האיסור הוא דווקא בדרך השחתה, אך הוא מחמיר במחיקת השם מטעמים אחרים וראה שם.

46. שו"ת תשב"ץ, ח"א סי' ב.

47. שו"ת אחיעזר, ח"ב יו"ד סי' מח.

48. אך העדיף שיעשה על ידי אמירה לגוי שיאמר לגוי משום איסור דרבנן שבו.

'גרמא' הוא דווקא כאשר הדפים אינם ראויים לשימוש. כיוון נוסף נמצא ב'חתם סופר'⁴⁹ אשר כותב שכאשר האדם עושה מעשה אקטיבי שיגרום בסופו של דבר למחיקת השם, אף אם המחיקה תיגרם בדרך עקיפה, אין הדבר נחשב 'גרמא'. והקשה בעל 'שדי חמד'⁵⁰ על ה'חתם סופר' מדוע הטבילה נחשבת 'גרמא' לשיטתו הרי עושה מעשה בידיים? וענה על כך הרב פיינשטיין⁵¹ שהשאלה היא מה כוונתו של האדם, ולכן אם האדם מתכוון לטבול גם אם השם יימחק הדבר נחשב 'גרמא'. ונראה לענ"ד שהדבר נובע מכך שהאיסור תלוי בכך שהפעולה נחשבת השחתה ואם הפעולה מוגדרת אחרת הרי אינה פעולת השחתה.

נסכם את השיטות השונות בעניין 'גרמא':

בנו של ה'נודע ביהודה', 'חזון איש' - מחיקת השם אסורה אף ב'גרמא' אם לא במקום מצווה.

'ערוך השלחן' - מחיקת השם אסורה לולא טבילת מצוה (לכאורה יש מקום להבין שסובר כבן ה'נודע ביהודה').

'כסף משנה', 'שבט הלוי' ר"א וייס, הרב שכטר - מחיקת השם ב'גרמא' מותרת ללא סיוגים.

תשב"ץ - מחיקת השם ב'גרמא' מותרת כאשר עומד להימחק בפני עצמו.

'אחיעזר' - מחיקת השם ב'גרמא' מותרת כאשר אינו ניתן לשימוש.

'חתם סופר', 'אגרות משה' - מחיקת השם מותרת כאשר אינו מכוון למחיקה.

סיכום

לאחר דיון זה במקורות נשוב ונעיין בקינדל. השאלה הראשונה שיש לדון בה היא מי מגדיר את ה'לשמה' של השמות שבקינדל, האם יש להתייחס לכותב התוכנה, שייטכן שהוא בכלל גוי עובד עבודה זרה, כזה שיגדיר את ה'לשמה' או שמא מי שמגדיר את ה'לשמה' הוא מי שמוריד את הספר למכשיר, ואולי האדם שמפעיל את המכשיר או עובר בין הספרים במכשיר, מגדיר כיצד יש להתייחס לכתב. נראה לענ"ד שכותב התוכנה אינו מגדיר את ה'לשמה' שבשמות, ונראה שכיוון שכל פעם שמעבירים עמוד או מעבירים ספר האותיות בקינדל מתארגנות על פי מילים, עושה הפעולה הוא העובר בין הדפים או הספרים והוא יהיה זה שיגדיר האם הכתב הוא 'לשמה' או לא. לגבי כתיבה שלא לשמה ראינו שה'יראים' הסמ"ק, התשב"ץ וה'בית יוסף' התירו למחוק שם שנכתב שלא בקדושה,⁵² ואף שראינו מחלוקת האם צריך כוונה מעשית שהכתיבה אינה לשמה נראה לענ"ד שכיוון שאינו מכוון לכתוב את השם אלא להעביר עמוד ובכך יעלו מילים רבות שביניהן יהיו שמות שאינם נמחקים, הרי כוונתו עוד יותר רחוקה מהכוונה של אדם

49. שו"ת חת"ס ב, יו"ד סי' רסג.

50. שדי חמד, מערכת המ"ם כלל יא.

51. שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ח ד"ה והא דהקשה.

52. בשיטת הש"ך המצריך צורך תיקון נראה שסיבת האיסור היא משום 'מחזי כמנומר', ואם כן אין צורך בכך כאן, בנוסף לדברי שו"ת אבני ישפה, ח"ד סי' קה שכותב לגבי מחשב שחשיב מחיקה לצורך תיקון שכך שימושו ועל כן חשיב תיקון ומותר אף לסוברים שהש"ך התיר רק לצורך תיקון.

שכותב את השם אך אינו בפועל מתכוון לקדשו.⁵³ וניתן לצרף את פתרונו של הרב יצחק ספקטור,⁵⁴ שמציע לבעל בית דפוס שיש לו דפי טיוטה רבים שיש בהם שמות ה', שיתנה מראש שכל הדפים שיודפסו יהיו שלא לשמה ואז מותר לשורפם, ולפי זה גם בנידון דידן יוכל להסתפק בתנאי שיעשה בזמן הורדת הספר. ואף לשיטת האוסרים⁵⁵ מחיקת השם שנכתב שלא לשמו ניתן להציע שיקלו בדיננו, משום שאף הם מודים שכאשר לא התכוון לכתוב את השם אינו קדוש ובדיננו האדם לא התכוון דווקא לשם המפורש אלא התכוון להעביר עמוד ועל ידי כך יעלו מילים רבות שבהן ייתכן שיהיו שמות שאינם נמחקים והדבר דומה במקצת. ונדויק בדברי ה'ברכי יוסף' (י"ד סי' רעו ס"ק כד) וזו לשונו:⁵⁶ 'דרוצה ומכוין לכתוב השם וכתב השם, אף שלא נתכוון לקדשו, אימא דאסור למחוקו, משמע שרוצה ומכוון לכתוב השם, וכאן לכאורה אינו רוצה בכך.⁵⁷ לדברי ה'חות יאיר'⁵⁸ כאשר השם נכתב על דבר שעניינו שימושו להוצאה מתייחסים לכתובה ככתיבה שלא לשמה ואין צורך להתייחס אליו בקדושה. ה'משנה ברורה'⁵⁹ וה'פרי מגדים'⁶⁰ כותבים אף שמותר להתיר מטבעות שיש עליהם שם ה'. אם כן לסוברים שניתן למחוק את השם שלא קידשו אותו אין כלל איסור בדיננו ואף לסוברים שצריך כוונה חיובית שנכתב שלא לשמה הרי ניתן להתנות זאת בתחילה ואף ניתן להניח שזאת כוונתו, ואף לסוברים שמותר למחוק השם רק כאשר כתב את השם בטעות דינו דומה לכך משום שאינו כותב את השם אלא עושה פעולה אחרת הגורמת למגוון תוצאות שביניהן כתיבת השם. גם לאחר שדנו מצד הכתיבה יש לדון כיצד להתייחס לפעולה של העברת העמוד או כיבוי מכשיר הקינדל, האם נגדיר זאת כמחיקה ממש או שמא יש פה מחיקה ב'גרמא'. לכאורה מצד המנגנון החשמלי של המכשיר קשה להגדיר פעולה זו שהאדם עושה כ'גרמא' כיוון שהיא תוצאה ישירה של מעשיו, אך כאמור נראה מדברי הרב משה פיינשטיין וה'חתם סופר' שהגדרת 'גרמא' נובעת מהגדרת התודעה של האדם, כלומר האם האדם התכוון במעשיו למחוק את השם, אין ספק שאדם המעביר עמוד במכשיר אינו מתכוון למחיקה אלא למעבר לעמוד הבא. יש להוסיף על כך את דברי ה'חות יאיר' וה'משיב דבר' שכתבו לגבי אותיות בראשי הספרים שמותר לדפדף בהם בשבת משום שהאותיות עצמן עומדות לפירוד. נראה שאף שאם לא נפתח את הספר האותיות יוכלו לעמוד כך ימים רבים כיוון שעיקר השימוש בספר הוא על ידי פתיחתו הרי האותיות נחשבות כעומדות לפירוד, אף

53. וראה בשו"ת משיב דבר ב, סי' פ שכותב שכל מה שנאמר שמסתמא אדם שכותב את השם מתכוון לקדשו הרי זה כאשר הדבר לתועלתו אך בנידון דידן הדבר אינו לרצונו וניתן להניח שאינו רוצה בכך (וכך גם כתב הנצי"ב לגבי הקרעקטין בבתי הדפוס).

54. שו"ת עין יצחק, ח"א או"ח סי' ה.

55. כאמור, הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר ד, י"ד סי' כא, כתב שניתן להקל בכך בצירוף ספק אחר, ולענ"ד הזכרתי פה כמה וכמה שיקולים.

56. הפרי חדש לא הרחיב בדבריו ולכאורה בדבריו אין מקום להקל, אך הברכי יוסף מציע את פירושו כפירוש לפרי חדש.

57. וניתן לשקול אף את הצד שפעולה זו של העברת העמוד אינה דומה לגמרי לכתובה ואולי אף זה יוכל להיות צד להקל.

58. שו"ת חות יאיר, סי' טז בסוף דבריו.

59. משנ"ב, סי' שלד ס"ק נב.

60. פמ"ג, או"ח סי' שלד ס"ק טז.

כאן, השימוש בקינדל הוא על ידי הדפדוף בעמודים והאותיות הנוצרות עומדות למחיקה.⁶¹ הרב אשר וייס⁶² התיר שימוש בספרים במקרה בו כתבו שם שאינו נמחק בראשי הספרים אף למחמירים בשימוש בספר כגון זה בשבת. ונימק דבריו משום שכל מהות האיסור הוא דווקא בדרך השחתה ובכך אין השחתה. ואף לבנו של ה'נודע ביהודה' וה'חזון איש' שאסרו מחיקה ב'גרמא' אם אינו לצורך מצווה, אולי משום שכלי זה משמש את האדם ללימוד תורה ובצירוף השיקולים הנוספים שהוזכרו, ניתן להקל בכך.⁶³

עד כאן הבאתי את הדברים מצד עיונם ההלכתי, אך לסיום ברצוני להציע כיוון נוסף וסברה נוספת מבחינה עיונית, שאף ניתן לראות שתופסת מקום בפסיקת ההלכה אצל פוסקים רבים. כיוון שאיסור מחיקת השם נלמד מהמצווה להשמיד ולכלות עבודה זרה הרי ניתן להבין שכשם שהמצווה בהשחתת עבודה זרה היא דווקא בדרך השחתה הרי כך יהיה גם לגבי האיסור במחיקת השם,⁶⁴ וכך נלע"ד להסביר את דברי האגרות משה' וה'חתם סופר' על פי רעיון זה, אם האיסור הוא ששם ה' לא יהיה בעולם לכאורה כוונתו של האדם לא משמעותית אך אם נאמר שהאיסור הוא דווקא משום ההשחתה והביזיון שבדבר אזי ניתן להסביר בקלות מדוע הדבר מושפע מדעתו וכוונתו של האדם. ואף כך נראה מדברי הרדב"ז.⁶⁵ אך אעיר שמדברי ה'חזון איש', שהאיסור הוא לגרום לכיליון של חפץ ששם ה' נקרא עליו, שבכך פוגע בכבוד ה' יש לדון להלכה, ואף לדעת ה'מנחת חינוך', הכותב שישנו איסור נוסף של 'את ה' אלוקיך תירא' הדבר נתון יותר לדיון, אך לדעת שניהם יש מקום לדון האם יש בכך ביזיון לה' כאשר מעבירים עמוד בקינדל. אם כן, הקינדל הינו כלי שימושי וטוב שנכנס לחיינו ולא ירחק היום שישתמשו בו רבים מישראל ובשל כך יש להתייחס לדבר בהקדם על מנת למנוע מבוכה מעם ישראל קדושים. מכל השיקולים שהצגתי לעיל ברצוני להציע (והדבר תלוי בדעתם של רבנים חשובים ממני שיפסקו בפסיקות כלליות מעין אלו) שיש מקום רב להקל ולהתיר שימוש בקינדל אף בדברים שבקדושה ואף בשמות שאינם נמחקים, ואתפלל שלא תצא מכשלה מתחת ידינו.

61. ולא אמנע בעצמי מלהציע אף לדעת התשב"ץ על פי החות יאיר שהאותיות עומדות למחיקה אולי אף בכגון זה יהיה מותר למחוק ב'גרמא' ואצרך דברי האחיעזר שהוזכרו לעיל, שאף כאשר אינו נמחק האיסור ב'גרמא' הוא רק מדרבנן.
62. מוזכר בדברי הרב שכטר, קובץ בית יצחק, חלק מד עמ' 455.
63. והמעייין יראה בחזו"א שאינו מצריך מצווה ממש אלא הדברים נתונים לשיקולם של חכמים מה מוסיף יותר כבוד שמיים, ואדם שיש לו תנ"ך במכשיר זה בוודאי ילמד יותר מאשר אם נאסור לימוד מהמכשיר והוא ישים רק לדברי חול, אך זוהי סברה שרבנים גדולים ממני צריכים להכריע בה וכל רצוני כאן הוא להביא את הצדדים.
64. ולענ"ד שיוסכם שהאדם אינו מקיים מצוות 'ואבדתם את שמם' על ידי דפדוף בקינדל, ואם כן אולי אף אינו עובר על איסור 'לא תעשון כן'.
65. שו"ת רדב"ז, ח"א סי' עז.